

ADAPTÁCIÓRÓL TÖBB TÉTELBEN¹

Az adaptáció nagy vonalakban részint az igényekhez való átalakítást, átdolgozást, átformálást, alkalmassá tevést, részint alkalmazkodási folyamatot jelent, illeszkedést fejez ki a környezet megváltozásához. Az adaptációs képességről elsősorban a természettudományos kutatásokból tájékozódhatunk, amit a XX. század közepétől a pedagógiában – döntően a gyógypedagógiában és a fejlesztő pedagógiában – használnak hasonló értelemben. Feltételezik, hogy az adaptációs készség örökölhető, és bizonyos területeken többszörözhető. Mivel a felgyorsult világban erre az adaptációs képességre, készségre nagy szüksége van az egyénnek, ez hatással van fajtársaira is.

Adaptálásokról és adaptálókról

A magyar társadalomtörténetben előforduló különféle tartalmú és irányultságú adaptációs kihívások, kényszerek felvillantása jól jelzi a problémakör nagyságát és összetettségét. Nem fogjuk azonban a teljes történelmi tablót bemutatni, amellyel ezt a megállapításunkat igazolhatjuk, csupán kiemelünk néhány fontos eseményt, értéket, amely jelzi a fogalom pozitív tartalmát.

A történelmi tények azt látszanak igazolni, hogy Magyarország „adaptáló nagyhatalmak” közé tartozik. Európa (szívében) közepén, abban a Kárpát-medencében helyezkedik el, ahol az eltelt évezredek során sokféle nép fordult meg, telepedett le, élte életét. A honfoglalástól napjainkig eltelt 1100 évben a régészeti leletek, kulturális emlékek, megmaradt dokumentumok segítségével viszonylag pontosan lehet regisztrálni az ország mindenkori területén történt népesség mozgást és mozgatót. A történészek közül többen, találozón talán ezért is nevezték el a Kárpát-medencét a „népek olvasztótégelyének”. A megállapítás helytállóan tűnik. E háborúkban gyakori térségben kavargó/keveredő népesség, különböző szokások, normák, szabályok, vallások megjelenése és el/fogadása, különféle gazdálkodási és termelési eljárásmodok megjelenése,

1 T. Kiss Tamás 1998–1999: Adaptációról több tételben. *Kultúra és Közösség*, (4) 1:83-93.

meggyökeresedése, honossá válása a fentieket lát-szik alátámasztani.

Az adaptáció történetében különösen izgalmasnak tűnik a XIX. század. A különféle „gyökerekkel” bíró személyiségek, a nemzeti liberalizmus jegyében (Apponyi Albert, Arany János, Baross Gábor, Deák Ferenc, Eötvös József, Ganz Ábrahám, Trefort Ágoston, Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Széchenyi István, Vörösmarty Mihály, Weiss Manfréd stb.) a korabeli nyugati politikai, gazdasági és társadalmi modellek, kulturális irányzatok átvételének szorgalmazásával, honossá tételével keresték a válaszokat és megoldásokat a hogyan tovább kérdéseire. Valamennyien arra törekedtek, hogy a korabeli Magyarország, a korábbi időszakokhoz képest, minél több szálon kapcsolódjon Európa nyugati világához. A XX. század legelején bizonyossá vált, hogy nemcsak nyugat, de kelet is hozzájárul a magyar kultúra építéséhez. Bartók Béla és Kodály Zoltán népzenei kutatásai érzékletesen bizonyították, hogy a kárpát-medencei népek kulturái mennyire termékenyítően hatnak egymásra és a különféle értékrendszerből építkező hangzó világok különbözőségei miként képesek egymást gazdagítani.

A társadalompolitika világában is otthonosan mozgó, az ország korabeli értékviszályokkal terhelt konfliktusaira érzékenyen reagáló nagy magyar költő és publicista a XX. század legelső éveiben már szimbolikusan, „Kompországnak” minősítette Magyarországot. Azt látta és úgy vélte, hogy az ország „legképeségesebb álmaiban is csak máskált két part között. Kelettől Nyugatig, de legszívesebben vissza”² – írta a Nagyvárad és Párizs között ingázó Ady Endre.

A nyugathoz történő XIX. századi alkalmazkodó és illeszkedő törekvéseket az első világháborút követő forradalmak világváltó radikalizmusa váltotta fel. A nyugaton megszülető „világészmét” meggyökeresztetni akaró, keletiesen rapid módszerek mély és maradandó nyomokat hagytak a tár-

2 Ady Endre: *Ismeretlen Korvin-kódex margójára. Figyelő*. 1905. április-október. Ld még: *Ady Endre művei* 1977. Vál. és jegyz. Vezér Erzsébet. Budapest, Szépirodalmi, 2. köt. 215.

sadalom adaptációs kultúrájában. A forradalmak és Trianon hosszú időre felerősítette azt a magatartásformát, amely szinte mindent elutasított, amely idegennek látszott vagy tűnt. A XX. század második évtizedétől megszerveződött Horthy-korszak konszolidált világát már alapvetően, kétféle adaptációs irányzat jellemezte. Az egyik az ókonzervatív (feudalisztikus előjogokat is megőrizni kívánó), a másik az újkonzervatív (nyugatias nézeteket is adaptáló) törekvés volt. Az adaptáció történetében ezért rendkívülinek lehet tekinteni az 1920-és évek kultuszminiszterének, Klebelsberg Kuno törekvéseit, aki különösképp tudománypolitikájában, (Bethlen István miniszterelnök politikai „védőszárnyai alatt”) nyíltan és bátran képviselte a nyugattal való szoros kapcsolat kiépítését.

A második világháborút lezáró győztes hatalmak döntése értelmében Magyarország Szovjetunió érdekeltégi övezetébe kerül, amely maradandó következményekkel járt. Az ország olyan struktúrák átvételére kényszerült, melyek gyökeresen eltértek a nemzet történelmileg „zajosán” kialakult szerkezetétől, világától. A szovjetesített kommunista ideológia radikális terjesztése a magyar társadalom valamennyi szegmensében tarolt. A Rákosi Mátyás és Révai József nevével fémjelvezhető adaptációkényszeren az 1956-os népfelkelés és szabadságharc leverését követő Kádár-korszak valamelyest lazított. Kádár, az „aki nincs ellenünk, az velünk van” jelszó jegyében, „magyaros ízlés” jegyében törekedett az ország szovjetesítésére. Adaptációs politikájának diadalaként lett Magyarország a „legvidámabb barakk” a „gulyás-kommunizmus” népe.

A nemzet történelme során különféle utat kényszerült építeni, sokféle technológiával, más és más szemlélettel és tudással, melyeken járni próbált, majd az egyiket elhagyta egy másikért, de az is előfordult, hogy le kellett róla térni, miközben gyakran – néha már kaskai módon – változtak az útjelző táblák és módosultak a közlekedési szabályok. Az „újabbnál, újabb közlekedési morálban” a társadalom tagjai, másért és másként vették ki a részüket, különböző módon kényszerültek jelen lenni, szerepeket vállalni, azokat megszenvedni. Az ország kulturális szerkezete eklektikussá lett, struktúrájában éppúgy fellelhetővé vált a „járt utat el ne hagyd a járatlanért”, a „miért akarsz te más lenni, mint a többi” szemlélete, esetleg „legyél különb, mint a másik”, vagy a „rombolj, mert csak a romokon építhetsz” álláspont. Nem lett mentes

attól a nézőponttól sem, mely szerint, „ha nincs rá törvény, akkor önkényesen alkossd meg”, esetleg, „ha tehetetlen vagy, nem cselekedhetsz csak akkor, amennyiben arra mások engedélyt adnak”, vagy megmondják „mit és hogyan kell tenned”.

Terek és motivációk. Az ismeretek átadása és alkalmazása az adaptáció alapja

Magyarország megtépzott adaptációs kultúrája 1989/90 után komoly kihívásokkal szembesült. Különösen nagy felelősség hárult az oktatási intézményekre, elsősorban az andragógiára az andragógus képzésre. Ennek legfőbb oka abban kereshető, hogy a felnőttek átnevelésétől (legalábbis meggyőzésétől) nagymértékben függött Magyarország nyugati világhoz való kapcsolódásának, felzárkózásának hogyanja és mikéntje. A rendszerváltás „pillanatában” az ország társadalmi, gazdasági és politikai téren egyaránt olyan személyiségeket és szakembereket kívánt meg, akik képesek a fordulatok nyomán támadt problémák kezelésére, a szakma/váltásra, a megszokottól eltérő, másféle gondolkodásmód átvételére.

A hazai oktatás világában az andragógia tudománya nem volt új. Debrecenben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen³ már az 1950-as évek második felétől szemináriumi, fakultatív keretek között volt szakemberképzés, amely a felnőttek tudományos alapokon nyugvó átnevelését célozta meg. A Kádár-korszakban kormányzati támogatását élvező „szocialista embertípussá nevelő” képzés viszonylag rövid idő alatt megerősödött, önálló szervezeti egységgé nőtte ki magát. A tanszék oktatói elismerésre méltó módon törekedtek arra, hogy a felnőttnevelés tudományát és gyakorlatát nemzetközi áramlatokba ágyazzák.⁴ Az 1970-es évektől egyre több andragógiai szöveggyűjtemény⁵ jelent meg Magyarországon a külföldi – szocialista és a polgári – felnőttnevelési törekvésekről. A Tankönyvkiadó gondozásában napvilágot látó egyetemi jegyzetek, oktatási segéd-

3 Durkó Mátyás 1995 *Az andragógiai képzés alakulása Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen Bölcsészettudományi Karán*. Debrecen, Kvalitas, 14.

4 Durkó, im. 15.

5 Durkó Mátyás 1980 *A felnőttnevelés és népművelés pszichológiai és andragógiai kérdései*. Budapest, Tankönyvkiadó, ld. még: *Andragógiai szöveggyűjtemény 1981 I-II. köt. Szerk. Maróti Andor* Budapest, 1981. Tankönyvkiadó; valamint *A felnőttnevelés problémái 1978 Szerk. A.V. Darinszkij és Csoma Gyula*. Budapest, Tankönyvkiadó.

anyagok lehetővé tettek bizonyos mértékű nemzetközi kitekintést. Elősegítették a polgári andragógiai irányzatok, képzési tartalmak és metodikai eljárások megismertetését, melyek még adaptálhatóak voltak – legalábbis a „túrt” kategóriába tartoztak – a szocializmust építő Magyarországon engedélyezett felnőttnevelés szerkezetében.⁶ Felismerést nyert, hogy „A felnőttképzés nemcsak gazdasági okok miatt vált egy egész életen át tartó folyamattá. Mind a munkahelyen, mind a magánéletben tapasztalt gyors társadalmi változások megfosztják az egyént biztonságérzetétől. Annak szüksége, hogy megértjük a változások természetét, a vágy, hogy alkalmazkodjunk a megváltozott helyzethez, a törekvés, hogy megoldjuk az új társadalmi feltételek által adott problémákat, meghatározza mind a felnőttoktatás, mind a munka tartalmát. Ilyen módon a felnőttoktatás segíti megoldani az élet problémáit és nehézségeit, megvédi az embert attól, hogy „kívülről irányítsák”, védelmet nyújt neki az ipari világ (beleértve a szórakoztató ipart – D. M.) nyomása ellen, amely gyakran pusztá eszközzé alacsonyítja le”.⁷ Magyarországon az egyetemi (az 1970-es évek közepétől már valamennyi főiskola közművelődési-népművelési szakán bevezetésre került) andragógus képzésben az

adaptáció részint az egyén önművelésére-önnevelésére épülő individuális fejlődését célozta meg, részben a hatalom által elvárt és szorgalmazott szocialista politikai rendszer értékrendjéhez igazító nevelést, átnevelést biztosító eljárásmodot kívánta elérni. A kutatások azonban pontosan kimutatták: az egyén esetében az új/ismeret akkor válik szerves részévé személyiségnek, az adaptációra abban az esetben kerül sor, ha a befogadást meghatározó külső-belső körülmények (az egyén pszichikus állapota, lélektani szerkezete, jelrendszerek, tapasztalata, érdeke) ezt elősegítik. Az adaptáció sikere, a cselekvés (munkavégzés) hatékonysága ezért nagymértékben függ a recepció szintjétől és típusától. Nem hallgatható el, hogy az egyén adaptációs kultúrájának szerves részét képezi személyiségének motivációs szerkezete.⁸ A belső késztettség, amely a vágyakat és szándékokat tartalmaz. Olyan hajtóerő, amely konkrét célt még nem talált, alakatlan, körvonalazatlan vágyakozásként, valamely nem határozott dologra irányuló belső indítatásként, hiányérzetként, olykor feszítő nyugtalanságként árad ki az egyénből tárgyakat kereső belső energiáit megtestesítve. Fontosak az egyéni cél motivációk. Azok a késztetések, melyek már körvonalazódtak, konkrétumokon alapulnak, célokra irányulnak, ezek felé vonzzák a személyt. Ez az igény többnyire „kívülről jelentkezik”, csábítja, hívja, vonzza magához és mozgósítja az egyént. S végül a megfeleléskészség, amellyel a személy a környezetéből érkező elvárásokra reagál.

A rendszerváltást követő időszakban, a hazai andragógiai történelmi átnevelési tapasztalataira látens módon hivatkozó vállalkozások száma rohamosan gyarapodott. A különféle kft-k, szervezetek, alapítványok meghirdetett programjai ugyan adaptációs célokat kívántak szolgálni, de mert túlságosan a formát helyezték előtérbe, segítették meggyökeresíteni azt a szemléletet, mely szerint elégséges csupán átvenni⁹ a fejlettebb nyu-

6 Durkó Mátyas 1976 A permanens nevelés. In *Az alakuló ember*. Szerk. Lux Alfréd. Budapest, Gondolat, 294; ld. még: Durkó Mátyas 1976 A felnőttnevelés fő területei közötti integrálódás szükségessége és lehetőségei (A felnőttnevelés rendszere, felépítési és működési modelljének körvonalai). Szerk. Daly Lenke – V. Sütő Anna. *Felnőttoktatás és közművelődés*. Kiad: a Fővárosi Tanács VB. Művelődésügyi Főosztálya. Budapest.

7 Durkó Mátyas: *A permanens nevelés. Az alakuló ember*. Szerk. Lux Alfréd. Budapest, Gondolat Kiadó, 294., 304.

ld. még: Durkó Mátyas – Sári Mihály 1990 *Bevezetés a közművelődés-elméleti ismeretekbe*. Budapest, Tankönyvkiadó, 187-229.

Például az 1982-ben megjelent *Andragógiai Értelmező Szótár* nem tartalmazta az „adaptáció” kifejezést, annak magyarzó és értelmező leírását. ld. még: *Andragógiai Értelmező Szótár*. Szerzők: Harangi László – Magyar Edit 1982 Szerk. Csiby Sándor. Kiadja a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Budapesti Szervezete és Budapest Főváros Tanácsa Művelődésügyi Főosztály. Budapest.

ld. még: A 2002-ben kiadott Felnőttoktatási- és képzési lexikon már egy rövid szócikkben ismertette az adaptáció, korántsem felnőttképzésre, felnőttoktatásra vonatkozó leírását. *Felnőttoktatási- és képzési lexikon*, Budapest, 2002. Magyar Pedagógiai Társaság, OKI Kiadó, Szaktudás Kiadó Ház, Főszerk. Benedek András-Csoma Gyula – Harangi László, 16.

8 Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 1993 *Rejtjelek 1.* kötet. Budapest, Szorobán Kiadó.

9 Ezt sugallták – akarva-akaratlanul – különféle társadalomtudományi publikációk és szakmai konferenciák is. A Jászberényi Tanítóképző Főiskola művelődésszervező szakos hallgatói az *Andragógia* c. tárgy keretében feladatként kapták, hogy megbeszélte szempontsor alapján végezzenek megfigyeléseket munkanélküliek számára szervezett tanfolyamok foglalkozásairól. Az elkészült jegyzőkönyvek túlnyomó többsége azt tükrözi, hogy az egyén motivációs szerkezetét a kurzusok összeállítói és az oktatók alig-alig, vagy egyáltalán nem veszik figyelembe. (kézirat)

gat-európai államok (többnyire száz év vagy még több idő alatt kimunkált) jól bevált és működőképes társadalmi, gazdasági szerkezetét, mert ezáltal az egyén automatikusan képessé válik arra, hogy megoldja az örökölt és az újonnan jelentkező nehézségeket. A „nyugati struktúrák és módszerek átvételével” olyan innovációs pályára állítható az ország, melyek elősegíthetik a gyors, nagyobb megrázkódtatástól mentes felzárkózást a Lajtán-túli társadalmakhoz. Sokan vélték úgy, hogy globális szervezetek tagjává válva (NATO, Európai Unió, világkereskedelem, pénzvilág) „a mi problémáink az ő problémáik is lesznek majd”.

Viszonylag gyorsan kiderült, hogy a nyugat-európai felnőttoktatási formák, különféle eljárásmodok és a magyar felnőtt népesség tanulási-ismeretelsajátítási kultúrája között (amely szokásokban, normákban, szabályokban, viszonyokban stb. mutatkozik meg) eltérések léteznek, konfliktusok, feszültségek érzékelhetők. Az új és másféle értékeket is tartalmazó tudnivalók és elvárások nehezen illeszkednek a tanfolyamokon részt vevők világához, kevésbé vagy csupán mechanikus módon válnak részévé az egyén érték-rendszerének.

Bizonyossá vált, hogy rendszerváltás új világához, társadalmi és egyéni szinten történő, új típusú alkalmazkodási képességekkel és feltételekkel a népesség jelentős része nem rendelkezik. Viszonylag sokan szocializálódtak arra, hogy a mindenkori kormányzat mindig megmondja majd, mit, hogyan, mikor és meddig tegyen.¹⁰ A magatartás gyökereit a Kádár-korszakban szükséges keresni. A korszak szerény-szegényes egzisztenciát és érzékelhetően létbiztonságot jelentő világa annyira kiszolgáltatottá tette, „pórázon tartotta” az egyént, hogy az a rendszerváltás utáni kormányoktól is elvárta: „mondják meg, mit kell csinálni, hiszen úgyis azt kapom, amit adnak”! A „minden jó, ami Nyugatról érkezik” Kádár-korban meggyökeresedett szemlélet is látványosan kezdett átrendeződni. A szaporodó egyéni kudarcok következtében a rendszerváltó Magyarországon viszonylag rövid idő alatt és gyorsan meghonosodtak, markánsnak nevezhető nézetekké izmosodtak különböző

magatartásformák. Voltak, akik elutasították, tartózkodóan kezelték, esetleg óvatos közeledésben látták, ismét mások gyorsítani kívánták a nyugati világhoz történő adaptálódást. A nyugat-európai struktúrákhoz való csatlakozás, külföldi modellek átvételének megítélése a határozott elutasítástól a legnyitottabb fogadókészségig terjedt. Mindenképp kérdésként fogalmazódott meg, hogy mely ágazatokban, milyen területeken kell gyorsabban változtatni, hol van kisebb-nagyobb igény a módosításra, és hol sürgősen adaptációs tevékenységet folytatni. A külföldi minták magyarországi meghonosításával kapcsolatos nézeteket tovább árnyalták azok a Nyugatról beözönlő, tartalmában, formájában és hatékonyságában egyenetlen színvonalat mutató, gyakran silány minőségű projektek, amelyek szinte elárasztották az országot. Nem szólva azokról az agresszív értékekről, melyek egyesekben már-már a kulturális-szellemi gyarmatosítás érzetét is keltették.

A rendszerváltás utáni magyar társadalom szerkezetét differenciálni kezdték az egyének rendszerváltáshoz fűződő viszonyai és személyes tapasztalatai. A magyarországi rendszerváltás következményeit, a szocializmusban központi irányítás szükségességét vallók és annak előnyeit élvezők a gyökeres átalakításban és a polgári társadalom kialakításában érdekeltek, valamint az átalakulást megszenvedők egymástól eltérően értékelték. Az andragógia szakágazatainak túlnyomó többsége sem differenciált, kevésbé vette figyelembe az egyén mikrovilágának motivációit, melyek nemcsak nélkülözhetetlenek a különféle kurzusok megszervezésében, de a munkanélkülivé váló ember „lépcsőfokot érő, első lépéseinek” elősegítésében is. Az egyén törekvése ugyanis erőtlen és kelleetlen lesz, amennyiben hiányzik a belső késztettség, céltalanná és bizonytalanná válik cél nélkül, és kudarcot kudarca halmozhat, ha nem rendelkezik megfeleléskészséggel.

A rendszerváltást követő új típusú kihívásokra csupán a társadalom néhány csoportja tudott többé-kevésbé jól/megfelelően/alkalmazkodóan reagálni. Az egyikbe a szocializmus időszakában jobbára a „maszek”, gazdasági munkaközösségi (GMK) tag, szakszövetkezeti paraszt tartozott, akik már némi tapasztalattal rendelkeztek a vállalkozás világáról. A másik a Kádár-korszak politikai-gazdasági elitjéből kerül ki, akik a hatalom (MSZMP, KISZ, HNF, SZOT, Szakszervezetek)

10 T. Kiss Tamás 1989 *Metszetek Dombegyház múltjából és jelenéből*. Békéscsaba, Nagyközségi Közös Tanács, Dombegyház, és Mátyus Alice – Tausz Katalin 1984 *Maga-ura parasztok és uradalmi cselédek*. Budapest, Magvető.

prominenseiként, kihasználva a Németh-kormány időszakában törvényileg előkészített gazdasági helyzetet, gyakorta egyszerű „könyvjóváírással” jelentős gazdasági tulajdonra tettek szert. A rendszerváltás után pedig, kapcsolati hálójuk működtetésével, éveken át jelentős politikai és gazdasági pozíciókba helyezték/segítették egymást. Nem kevesen akadtak azonban olyanok is, akik minkét csoporthoz fűződő kapcsolataik alapján, elsősorban ügyeskedéssel, a jogi szabályozatlanság kihasználásával, esetleg büntény útján „adaptálódtak” az új helyzethez.

Kiderült, az alkalmazkodás része az adaptációnak, az adaptáció azonban nem egyenlő az alkalmazkodással! A rendszerváltás első évtizedében társadalmi méretekben vált tapasztalhatóvá, az állampolgárok a maguk bőrén érezkelhették: az adaptáció korántsem azonos vagy egyenlő valamilyen nyugati struktúrához való mechanikus csatlakozással, valamilyen külföldi rendszer egyszerű, formai átvételével, a korszerű technológia lemásolásával, a szakirodalom magyar nyelvre fordításával, „szómágiával”, esetleg nyugati országokban folytatott tapasztalatszerző utak benyomásaival.

Illeszkedések és illesztések

Bizonyossá vált, hogy a rendszervált utáni adaptáció csak jól átgondolt oktatási programra épülhet! A nyugati és a hazai szervezetek közti azonosságok és különbségek, a módszertani sajátosságokra épülő eltérések számbavételének, elemzésének hiányában formálissá válhatnak, légüres társadalmi térbe kényszerülhetnek a külföldön hatékonyan bizonyuló, felnőttekkel foglalkozó eljárásmodok. Amennyiben az egyén – munkanélküli vagy át- és továbbképzésben részesülő felnőtt – azt tapasztalja, hogy a külföldről átvett, hasznosnak és eredményesnek propagált program és technika sem segíti életét biztonságosabbá, akkor a „segítőszándék” magyarországi honosításának a végeredménye csak negatív lehet. Ezért fontos, hogy a külföldi szervezet ne csupán

módszerének sikeres terjesztésében¹¹ legyen érdekelt, hanem annak magyarországi viszonyokhoz való adaptálásában, a két rendszer együttműködését biztosító, hatékony kommunikációs struktúra kiépítésében és működtetésében is.¹²

A korszerű andragógia adaptációs funkcióiról

A rendszerváltás utáni évek tapasztalatai azt mutatják, szükség van olyan tevékenységre, szervezet létrehozására, melynek fő feladata az adaptációkutatás. Mindezt nemcsak a különböző kultúrák

11 Ezzel a problémával egy külföldi projekt több éven át tartó adaptálása során találkozhattunk. Ld. T. Kiss Tamás: *Adalékok a munkanélküliek átképzéséhez*. Társadalom Információ Művelődés. 1992. október. 4-5. és T. Kiss Tamás. 1993 *Kényszerszabadiidő*, vagy a munkanélküliek átképzési problémáiról. In: *Társadalmi idő – szabadidő*. Kiad: Magyar Szabadidő Társaság – Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 50-54; és T. Kiss Tamás 1993 *A kényszerszabadiidő és felnőttoktatás*. Felnőttnevelés és társadalom. Tendenciák, rendezőelvek a 90-es évek andragógiájában. Szerk. Sz. Szabó László és Sári Mihály, Debrecen, *Acta Andragogiae et Culture*. 14. sz. Debrecen, KLTE, 14:67-72; valamint T. Kiss Tamás 1995 *Experiment and results in the Training of the Unemployed*. In: *Társadalmi idő – szabadidő II*. A szabadidő új problémái a mai társadalmakban. Szerk. Tibori Tímea. Kiad: Magyar Szabadidő Társaság, Budapest, 369-374.

A svájci Kontaktstelle Arbeit Beruf Ausbildung projektjének 1991 őszétől 1997 feléig tartó magyarországi adaptációja nyomán elkészült és kiadásra került egy módszertani kézikönyv: *Csoportos önépítés. Módszerek és gyakorlatok a munkanélküliek továbbképzésében*. 1997 *Előszó-útmutató*: Marco Siegrist, Crista Schlegel, Buda Béla és T. Kiss Tamás. Gödöllő, Gödöllői Agrártudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Tanárképző Intézete, 291.

12 Az együttműködés lehetőségeit és problémáit tekintti át részletesen és foglalja össze Durkó Mátyás: *Társadalmi kihívások és a felnőttnevelés funkciói* című kötetében (1998 Pécs, JPTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet), továbbá Durkó Mátyás 1998 *A magyar felnőttoktatás története*. Szerk. Maróti Andor, Rubovszky Kálmán, Sári Mihály. Budapest, Magyar Művelődési Intézet – Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke, Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszék, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete; és *Andragógiai olvasókönyv I*. 1996. Szerk. Koltai Dénes. Pécs, JPTE; Durkó Mátyás 1998 *Társadalom, felnőttnevelés, önnevelés*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

képviselőinek/hordozóinak napi, munkahelyeken történő találkozásai/együttműködései igénylik, hanem a fenntartható fejlődést biztosító szervezetek is. Az andragógia egyetlen területén (felnőttoktatás, felnőttképzés, felnőtt tanulás és felnőttnevelés) sem töltheti be hatékonyan feladatát, ha nélküli az adaptációval kapcsolatos újabb és újabb célszerű ismereteket, eljárásmodokat. Közülük következzen néhány!

- Valamennyi andragógiai ágazat feladata, hogy segítséget nyújtson a felnőtt társadalom, alkalmazkodó önfenntartáshoz.¹³ Az egyén képessé váljon arra, hogy az új és számára ismeretlen világban munkahelyet találjon, megtarthassa állását, rendelkezessen akkora jövedelemmel, hogy fenntarthassa önmagát és családját.
- Az andragógiai ágazatainak olyan funkciókat és szerepeket szükséges vállalniuk, melyek arra készítetik, motiválják a felnőttet, hogy „ma jobban éljen, mint tegnap és a holnap jobb legyen a mánál”!
- Az andragógia ágazatai fontos nemzetgazdasági tényezőkké váltak, és úgy tudnak hozzájárulni a nemzetgazdaság eredményességéhez, ha folyamatosan megújulnak.
- A felnőttek, hogy alkalmazkodni tudjanak az állandóan világhoz, tanulási kényszerrel találták magukat szembe,¹⁴ melyek sokrétű és

sokféle¹⁵ felnőttoktatási intézményrendszert kívánnak meg.

- Az andragógiai ágazatainak formai gazdagsága és tartalma széles skálán helyezkedik el. Az ismeretterjesztéstől a legszigorúbb követelményeket támasztó formációkig terjednek. Különösen lényeges szerepet töltenek be az idegen-nyelvi képzések,¹⁶ melyek meghatározóak az egyéni és általában adaptációs kultúra kialakulásában.
- Folyamatos kutatást igényelne, hogy az egyén reményei-elvárásai, valamint a képző szervezetek programjai miben és mennyiben esnek egybe, érintkeznek vagy feszülnek egymásnak. Mit jelent az egyén és a közösség viszonya?
- Magyarországon a felnőtt népesség túlnyomó többsége nem rendelkezik akkora anyagi tőkével, hogy vállalkozásba fogjon, vállalkozásával akár szerény létfenntartó jövedelemre tegyen szert. Az egyén számára gyakorta egyetlen lehetőség kínálkozik. Úgy véli, ha tanul és képezi magát, az hozzásegítheti a jövedelemszerzéshez, segítheti az anyagi tőke előállításában. A felnőtt ismeretszerző, tanulási igényei ezért látszólag találkoznak az intézmények célkitűzésével, programjaival. Az andragógia különféle képző intézményei tanfolyamaikkal ugyanis azt sugallják, hogy a diploma, ilyen-olyan bizonyítvány megszerzése majd segíti előmozdítani az egyén vállalkozásának megindítását, növeli munka-

13 Szemléletesen és pontosan rajzolja meg Abraham Maslow az ember hierarchikusan egymásra épülő, s egymásból következő szükségleteit ábrázoló ún. szükséglet-piramisát. Ennek értelmében az egyén magasabb szintű szükségleteit csak abban az esetben tudja és képes kielégíteni, ha az alatta lévők kielégítése biztosított.

14 Az egyén a rendszerváltást közvetlenül a gazdaság szerkezetében és a tulajdonviszonyokban bekövetkezett gyors és alapvető változásokban tapasztalt meg. Ráébredt, hogy a meglévő tudása és szakértelme a továbbiakban már nem jelent számára létbiztonságot.

15 Kaotikus állapot alakult ki Magyarországon, a felnőttoktatás terén. Számátalan szervezet (Bt., Kft., TIT, oktatási és közművelődési intézmény, munkaügyi központ, stb.) hirdetett és szervezett felnőttek számára ilyen-olyan tanfolyamokat. Ezt az állapotot próbálta meg áttekinthetővé tenni a Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete. Heribert Hinzen támogatásával a JPTE/FEEFI vezetésével a KLTE Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Közművelődési Tanszéke és a JTF Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszéke, a Belvárosi Felnőttképzési Intézet közreműködésével egész országot átfogó kutatási terv alapján sor került a magyarországi felnőttoktatással foglalkozó szervezetek részletes feltérképezésére. Megindult egy Felnőttoktatási Atlasz elkészítése is. Az ehhez kapcsolódó kutatás segíteni kívánta a felnőttképzés – emberi erőforrás fejlesztési törvény szakmai előkészítését is.

16 Például a Nyelviskolák Szakmai Egyesületéhez tartozó minősített, vizsgáztatási joggal rendelkező nyelviskolák, a Trinity College London nyelviskola hálózat stb.

erő piaci értékét. A két szándék találkozik, az eredmény többnyire lehangoló. Számos olyan kurzusra iskoláznak be felnőtteket – elsősorban munkanélküliek számára szervezett, államilag finanszírozott tanfolyamokra –, melyek részint „szociális-mentális foglalkoztatásoknak”, részint a vállalkozások jövedelemszerző tevékenységének tekinthetők. A képzések túlnyomó többsége ugyanis nem nyújt sem a munkaerőpiacon, sem a magánéletben hasznosítható tudást. Afféle „mézesmadzag” (a hirdetések többnyire divatos, „nyugatiszta” kifejezésekre épülnek) azok számára, akik kiszolgáltatott helyzetükből fakadóan, kétségbeesettségük miatt jelentkeznek a tanfolyamokra, mert úgy vélik, hogy hogy helyzetük gyökeresen megjavul, ha elvégzik a többnyire méregdrága kurzusokat.

- A kulturális rendszerváltásban,¹⁷ az állam fontos szerepet tölt be. Kiderült, hogy nem vonulhat ki a kultúra (az adaptációt segítő kurzusok) finanszírozásából. A kormányzatoknak – ebben a hosszantartó folyamatban – kötelességük elősegíteni az intézmények kialakulását és megerősödését, melyek tevékenységeikkel hozzájárulnak a polgárok adaptációs kultúrájának kialakításához.
- Az andragógia ágazatainak és a munkaerőpiac sokdimenziós ellentmondásos kapcsolata felszínre hozott egy régi/új, de lényeges kérdést is: létezik-e túlképzés!? A túl/képzés, mint probléma nem ismeretlen problémafel-

vetés a magyar történelemben.¹⁸ A jelenség, amely a XIX. század második felétől, a Habsburg Birodalom, majd az Osztrák-Magyar Monarchia világában került először felszínre, majd 1920 után felerősödött, napjainkban ismét jelentkezik. Számosan, mint a nemzetállami létért folytatott évszázadokban, Széchenyinek tulajdonított intelemre hivatkoznak, mely szerint minél többen tanulnak és képezik magukat, szereznek diplomát, annál nagyobb a magyar nemzet ereje. Úgy vélik, hogy a kiindulópont emlékeztet arra a közgazdasági szemléletre, mely szerint, ha gabonából, állatállományból, ipari termelés terén előfordul túltermelés, akkor – ennek analógiájaként – miért ne létezne túlképzés ilyen-olyan képzés terén is. A szemlélet mennyiség-mennyiség alapján „egy kalap alá” vonja az emberi értelem, az egyén személyiségfejlesztését a gabona vagy a sertésstenyésztés szám-szerű növekedésével! A nézet tulajdonképpen „emberi erőforrásnak” és nem olyan „alkotónak” tekinti az egyént, aki a megszerzett műveltségével hatékonyan képes kreatívan hozzájárulni nemcsak a gazdaság, hanem a társadalom fejlődéséhez is. Talán elérkezett az idő, hogy a korábban, jogosan mennyiségre törekvő széchenyis programot a XXI. század körülményeihez adaptáljuk.

17 Az értékekben, normákban, szabályokban is stb. testet öltő kultúra sokkal lassabban és nehezebben változik, mint a termelés technológiája. Az okos kultúrpolitika azonban nagyon sokat tudna tenni annak érdekében, hogy segítse az élet élhetőbb megélését. A különböző kultúrpolitikai törekvések bemutatása kapcsán jól érzékelhetőek az ország 1945 utáni „adaptációs törekvései”. Agárdi Péter 1997 *Művelődéstörténeti szöveggyűjtemény I–II. (1945–1990)* Pécs, JPTE Felnőttképzési és emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet.

18 A magyarországi felsőoktatási intézményekbe felvehető hallgatók létszámát elvileg szinte minden esetben az elhelyezkedési lehetőségekre, a munkaerőpiacra hivatkozva határozták meg a mindenkor kultuszminisztériumok. A gyakorlatban viszont mégis valamilyen ideológiai és politikai indokok kerültek előtérbe, még akkor is, ha az intézmények anyagi és tárgyi feltételeinek elégtelenségére apelláltak. Például a XIX. század végén báró Wlassics Gyula (1852–1937) kultuszminiszter (1895. I. 15.–1903. XI. 3.) szava tette, hogy nagyon kevés tanítónő végez s ezért növelni kellene a tanítóképzőbe felvett nők számát. Az 1920-as években a numerus clausus (1920. évi XXV. törvénycikk) a zsidó fiatalok ellen irányult. Az 1950-es években a „reakciós erők kiszorítása” a cél, később a „munkás-paraszt-származású fiatalok” részesültek előnyben. Napjainkban az intézményeket elsősorban a pénzszerezés motiválja.